

Geloven over 50 jaar – een zoektocht met Tomas Halik

Monseigneur

Beste collega's en studenten

Geachte aanwezigen

Het was net voor de vakantie toen de voorzitter van het HDGI Dieter Van Belle mij de eer te beurt liet vallen om vanavond deze feesttoespraak te mogen houden, waarvoor ik hem en directeur Katleen Martens hartelijk dank. Hij vroeg mij ook een titel voor op de uitnodiging, en ik had net het jongst vertaalde boek van Tomas Halik gelezen. De eerste opwelling voor deze voordracht waarin men voor één keer niet een hoofdstuk uit een cursus kan navertellen omdat men die cursus nog moet geven, was dan: ik wil iets doen met Halik over 'geloven over 50 jaar'. En dat zal ik ook doen. Maar dan komt de vakantie. En nadat ik op het strand van Bretagne de laatste twee Houellebecqs had gelezen, dacht ik: ik wil rond dit thema ook iets doen met Michel Houellebecq. In feite heb ik dus een half uur extra nodig, maar het bisdom Gent is altijd al strikt geweest in zijn liturgische opvattingen (en met een nieuwe bisschop komt daarin wellicht geen verandering...), ik moet het dus houden bij het mij opgelegde half uur, weliswaar uit te breiden tot, en ik citeer uw voorzitter "omdat ik weet dat het toch 35 minuten wordt."

Ik heb dan dit feestelijke referaatje in een literaire inclusie gegoten. Het corpus vormt Tomas Halik, een profeet van het christen zijn in onze tijd en cultuur. Maar voor en na Halik zal Houellebecq aan het woord komen, en ik aarzel niet om hem te noemen: een profeet van onze cultuur. Hij geniet terecht de reputatie van een visionair die romanesk weet te vatten waar onze cultuur eigenlijk aan toe is. Deze culturele *onheils*profeet, want dat is Houellebecq, schetst dan mijns inziens als kunstenaar de echte 'context' waarbinnen en waarvoor Tomas Halik als christen 'tekst' poogt te produceren. Er volgt dan een structuur: Houellebecq – Halik – muziek - Halik - Houellebecq. Wees gerust Dieter, mijn 35 minuten gaan nu in.

Ik begin met Houellebecq's veelbesproken roman uit 2015 *Soumission*, Onderwerping, waarover media potsierlijk hebben bericht alsof de moslims ons hier komen onderwerpen en 'de sharia installeren'. Niets is eigenlijk minder waar, zo bleek bij de lectuur... Ik kan u niet het hele verhaal vertellen, maar op de vraag of wij binnen 50 jaar misschien allemaal moslim worden, antwoordt een personage aan het einde van deze roman dit: "“Het is de onderwerping”, zei Rediger zachtjes. “Het verbluffende en eenvoudige idee, nooit eerder tevoren verwoord met deze kracht, dat de top van het menselijk geluk gelegen is in de meest absolute onderwerping. (...) Ziet u, vervolgde hij, de islam accepteert de wereld, en hij accepteert hem in zijn integraliteit, hij accepteert de wereld zoals hij is, om het met Nietzsche te zeggen.”¹ Ik duid even verder vanuit de hele roman: wij Fransen zien al zo lang geen richting meer, ons individualisme maakt ons ziek, onze samenleving loopt vast, omdat we geen project meer hebben, kortom: onze autonomie is in feite een zware last geworden ... Welnu, als moslim kan je eindelijk weer het leven je laten overkomen en je door het leven laten leiden zonder het zelf te moeten ontwerpen, iets te moeten bereiken, ergens naar op weg te moeten. Leven als geleefd worden. En dat je in God moet geloven als moslim? Ach, zo moeilijk is dat niet, ritens hebben wel iets en geven structuur, en Gods bestaan kan je als een theoretische mogelijkheid accepteren via wat gegoochel met *intelligent design* in de kosmos.

Het gedachtenexperiment van Houellebecq gaat dus minder over de islam, dan over de westerse cultuur die aan de grond zit: de moslims komen ons niet onderwerpen, maar wij vinden verlossing in de onderwerping zoals eigen aan de islam... Het Arabische woord islam betekent inderdaad overgave, ja

onderwerping, *soumission*. Hoewel Houellebecqs voorstelling van de islam geenszins recht doet aan de waarachtige islam als geloof, toont hij wel hoe gemakkelijk een halve westerse bekering tot een gereduceerde islam kan zijn. De islam valt dan in zeker opzicht veel gemakkelijker te omhelzen dan het christendom²: de wereld is er geschapen zoals hij is, er is geen erfzonde en dus geen verval ten opzichte van Gods plan, je hoeft dus geen schuldgevoel te hebben en je moet niets herstellen, je hoeft niet te bouwen aan het rijk Gods met dat strevertje Jezus, noch aan de kerk van Pinksteren die koste wat kost Babel wil omkeren. Je laat het leven je overkomen, je laat je leven, en je krijgt structuur in de schoot geworpen, hoe heerlijk is dat voor een vermoeide westerling die de zoektocht naar zin heeft opgegeven...? Een soort nihilistische bekering dus, vanuit de afgrond van de wanhoop.³

Tot zover Houellebecqs gedachtenexperiment uit 2015 over het zogenaamde risico op islamisering van onze cultuur. Over nu naar Tomas Halik, en ‘geloven over 50 jaar’.

Tomas Halik, professor theologie en pastoor van de studentenparochie in Praag, die ik dit voorjaar persoonlijk mocht ontmoeten in Praag, is mijns inziens een profeet van het christelijk geloven in onze culturele context. Zelf zegt hij: “Mijn boeken gaan over de dialoog tussen geloof en ongeloof. Een dialoog die voor mij geen gevecht is tussen twee vijandelijke partijen, maar een dialoog die vele, vele mensen *vanbinnen* voeren.”⁴

Halik is 70 jaar oud en werd nog ten tijde van het communisme in het geheim tot priester gewijd. Hij werd later raadsman van president Vaclav Havel, hij adviseerde ook paus Johannes-Paulus II enz. Hij schreef tot dusver 15 boeken waarvan er in 22 talen zijn vertaald. Hij kreeg voor zijn verzameld werk in 2014 de *Templeton prize*, die ook wel de Nobelprijs voor religie wordt genoemd. Halik is ook een echte ster in de media in Tsjechië, én een teken van tegenspraak, door zijn aanslepend conflict met de ‘anti-liberale’ Praagse kardinaal Duda. Halik daarentegen is degene die met Paul Zulehner een beweging heeft opgezet ter theologische ondersteuning van de missionaire paus Franciscus, tegen diens tegenstanders in, die opkomen voor het bewaren van het traditioneel-christelijk Europa via de identitaire weg. En *last but not least*, Halik vertoont af en toe een milde vorm van slecht karakter, wat hem des te aangenamer om lezen maakt. Zoals in dit citaat, dat vanavond niet anders dan instemming kan opwekken: “‘We hebben geen theologen, maar heiligen nodig’, zei een prelaat eens hoogmoedig tegen mij. Hoe diep zijn we gezonken, dacht ik, dat we ons niet schamen zo’n holle frase uit te spreken! En ik bad dat de heilige doctores en leraren van de Kerk hem de ‘verzwegen veronderstelling’ achter dat vroom-zoete cliché zouden vergeven, namelijk dat het principieel zou wringen tussen heiligheid en theologie.”⁵ Of bij het beantwoorden van lezersbrieven, waarbij Halik vaak tobt of hij moet antwoorden ‘met onoprechte beleefdheid of met onbeleefde oprechtheid’⁶; of over *Mel Gibsons* vreselijke film *The passion* die de lijdende Christus herleidt tot een ‘bloederige biefstuk’⁷, vindt hij; of wanneer hij een heel hoofdstuk lang de commerciële drijfveren blootlegt achter de onfrisse zogenaamde kunstexpo *Körperwelten/Bodies* die lijken tentoon stelt en zo de grens overschrijdt van het universeel-menselijke respect voor de doden. Of ook is Halik wat stout over het cultuurchristendom...

1. Het cultuurchristendom is op sterven na dood

Het verbleekte cultuurchristendom in Europa, waarvan de god volgens Halik volkomen banaal was geworden, is echt voorbij, op sterven na dood, zegt hij: “Ik ben ervan overtuigd dat het christendom van morgen noch ‘een ideologie’ noch ‘een systeem van geloven en rituelen’ zal zijn (...). Het moet en zal een leerplaats worden voor geloof, hoop en liefde.”⁸ – onthoudt u die laatste omschrijving: een leerplaats voor geloof, hoop en liefde.

Het is rond deze overgang dat de enigszins stoute Tomas Halik mij mijn titel voor vanavond aan de hand deed. Ik citeer hem wat langer: “Zelf ben ik vanwege mijn universitaire bezigheden permanent verschoond van de plicht om [deze] priesterbijeenkomsten te bezoeken [bij ons uitbreidbaar tot pastorale bijeenkomsten]. Desondanks leg ik mezelf vrijwillig op er ‘ten minste één keer per jaar’, bij voorkeur in de vastentijd of tijdens de advent, heen te gaan. (‘Moet ik een boetedoening voor je kiezen of heb je zelf een voorstel?’), vraagt mijn biechtvader me geregeld aan het eind van mijn biecht. Ik denk even na of mijn zonden deze keer echt zo zwaar waren, dan zucht ik diep, sla een blik naar de hemel en gelaten zeg ik: ‘Ik ga wel naar een priesterconferentie’.)(...) Ik mijd de priesterbijeenkomsten niet omdat ik deze goedwillende mensen, mijn medebroeders, niet aardig zou vinden of me op welke manier dan ook boven hen verheven zou voelen – daar heb ik absoluut het recht niet toe – maar om één enkele reden: bijna altijd overvalt me een pijnlijke mengeling van verdriet, medelijden en hopeloosheid (...). Soms stelde ik op zulke bijeenkomsten, nogal verbaasd over waar men zich mee bezighoudt, subtiel de vraag ‘waar het allemaal naartoe gaat, wat denken jullie dat er over vijftig jaar van deze Kerk zal zijn geworden?’ Uit de reacties kreeg ik het gevoel dat ik in het gezin van een ernstig zieke verkeer waar de stilzwijgende afspraak geldt dat er niet over de ziekte gesproken wordt. En als ik iets verschrikkelijks mag zeggen: later kreeg ik in sommige kerkelijke kringen zelfs de indruk dat ik me bevond in Sartres toneelstuk *Met gesloten deuren*. Bij dat stuk begrijpt de toeschouwer na enige tijd dat alle acteurs dood zijn, maar zij doen alsof er niets gebeurd is. Een Tsjechische priester vergeleek onze kerk eens met een molen die nog draait, maar niet meer maalt”⁹. Ziedaar het cultuurchristendom gedeconstrueerd. En het komt écht niet terug over 50 jaar: “(...) laten we wegvluchten uit de verwarring van het gecompliceerde heden naar de onwrikbare zekerheden van het verleden!” Maar je kunt niet terug in het water dat in de rivier van de tijd weg is gestroomd. Spelen dat de verleden tijd – van jezelf of van de kerk – weer tegenwoordig is, haalt dat verleden echter niet terug en doet zijn schijnbaar onwrikbare zekerheden niet herleven: het ontketent alleen maar een modderstroom van illusies en resulteert in tragikomische karikaturen.”¹⁰ Als ik ook zelf eens iets stouts mag zeggen, overigens geheel tegen mijn gewoonte in: toen ik dit las moest ik bij wijze van voorbeeld denken aan priesters die opnieuw de soutane gaan dragen om daarmee de geloofscrisis op te lossen...

Bovendien onderscheidt Halik zoals Guido Vanheeswijck (in zijn mooie boek *Onbeminde gelovigen*) drie fasen in dat cultuurchristendom. De eerste fase is het ‘echte’ culturele christendom van de middeleeuwen, zeg maar. Het tweede was het moderne waardenchristendom dat God omzette in recepten voor een betere wereld. Het derde, postmoderne cultuurchristendom, is echter ronduit gevaarlijk, en beschrijft Halik zo: “Het hedendaagse christendom is verdeeld, maar de scheidlijn loopt niet tussen de verschillende kerken, maar door hen heen. Het zijn niet de verschillen in theologie of liturgie die de christenen momenteel verdelen, maar de verschillen in psychologie. Een Amerikaanse psycholoog, Gordon Allport, heeft ooit twee soorten religiositeit gedefinieerd: extrinsiek en intrinsiek. Het extrinsieke type ziet *religiositeit* alleen als een middel om een doel te bereiken, als een instrument voor eigenbelang, bijvoorbeeld om de nationale identiteit te versterken of de culturele waarden en politieke doelstellingen van een bepaalde groep te verdedigen. Voor het intrinsieke type is religieus *geloof* het doel.”¹¹ Halik beklemtoont dat hij niet warmloopt voor de zogenaamde ‘terugkeer van de religie’ die hij ronduit gevaarlijk vindt en verre van christelijk.

Als het cultuurchristendom zichzelf vergiftigt en/of afsterft, hoe zullen geloof en kerk er dan ‘over 50 jaar’ uitzien, volgens Halik? Ik heb de vier boeken van hem wat grondiger verkend die in het Nederlands vertaald zijn, samen met zijn voordracht deels over dit thema die ik mocht beluisteren in Praag. Daardoorheen zijn een aantal steeds terugkerende intuïties en reflecties gaan oplichten over geloof en kerk naar morgen toe.¹² Halik is voor mij een van die weinige begenadigde profeten, die een perspectief schetst voorbij aan de vragen en impasses *en zonder deze te miskennen*, een perspectief waardoor ik

soms word verrast, waardoor ik ook soms word uitgedaagd, maar waarin ik kan geloven. Ik kies uit meer mogelijke thema's vooral 2. geloven morgen – en kan slechts heel kort ingaan op 3. op weg gaan met de zoekers als pastorale grondhouding, en 4. welk model van Kerk daarbij zal passen. Maar nu eerst de hoogste kunst: tijd voor muziek.

2. Het geloof van morgen: omgaan met Gods mysterie in geloof, hoop en liefde

De god van de late moderne christenen was een banale god geworden, meent Halik. Hij citeert hier graag zijn vriend en groot anglicaans theoloog Nicolas Lash: “Het is de tragedie van de moderne westerse cultuur dat ze slachtoffer is geworden van de door zowel gelovigen als niet-gelovigen breed gedeelde illusie dat het heel gemakkelijk is om over God te spreken.”¹³ En een variant van de banale god is zelfs ook de eenzijdig goede god die we al te zeer verkondigen: “Juiste deze eendimensionale en eenzijdige opvatting van God als een ‘slechts goede’ God bekritiseerden Nietzsche en Jung. Als wij het Bijbelse beeld van God serieus nemen, dan moeten wij hun gelijk geven: in alles overschrijdt de God van de Hebreeuwse Bijbel radicaal onze menselijke voorstellingen van goed en kwaad en Hij is allesbehalve een goedige grijsaard in de coulissen van de wereld, van wie we van tevoren weten wat we van hem kunnen verwachten. Deze banale eendimensionale god, de hemelse goedgezakte, heeft in de religie altijd het tegenwicht geboden aan het horrorelement: namelijk de dreiging met de hel. [Halik heeft het hier over Rudolph Otto's omschrijving van God als angstaanjagend én fascinerend, *tremendum et fascinatum*] (...) De ervaringen met de tragedies en de verschrikkingen van de twintigste eeuw hebben de traditionele beelden van de hel in de schaduw gesteld. De regimes die een paradijs op aarde beloofden, hebben het leven voor mensen in de concentratiekampen tot een zodanige hel gemaakt, dat de traditionele religieuze voorstellingen van de hel lachwekkend geworden zijn. Tegelijkertijd is echter dit banale beeld van God als slechts een goede God (als iemand die er garant voor staat dat in de wereld datgene zal overwinnen wat *mensen* als goed beschouwen), oog in oog met deze tragedies ongeloofwaardig geworden.”¹⁴ In feite gaat zijn hele jongst vertaalde boek ‘Raak de wonden aan’ hierover: daarin omschrijft Tomas Halik de ongelovige Tomas als grootste gelovige, omdat hij geen andere God aanvaardt dan degene die de tekenen van het lijden in zich draagt, en ons niet een mogelijke ontsnapping daaruit met Hem voorspiegelt, die door de geschiedenis wordt tegengesproken.

In ditzelfde perspectief moet het geloof van morgen gewond blijven door het ongelof: “Als het geloof leeft, zal het steeds weer gewond raken, blootstaan aan crises en soms zelfs ‘gedood’ worden. Er zijn momenten waarop ons geloof (of, vriendelijk gezegd, de vorm die het tot nu toe heeft) afsterft – om weer te worden opgewekt. Ja, alleen het *gewonde* geloof, waaraan de ‘littekens van de spijkers’ zichtbaar zijn, is geloofwaardig. Alleen dat kan genezen. Ik vrees dat een geloof dat niet door de nacht van het kruis is heengegaan en niet in het hart is getroffen, daartoe niet in staat is. (...) De godsdienst van de ‘zienden’, de farizeese, zondige, zelfverzekerde, niet verwonde godsdienst, geeft een steen in plaats van brood, een ideologie in plaats van geloof, een theorie in plaats van getuigenis, informatie in plaats van hulp, slechts ge- en verboden in plaats van barmhartige liefde.”¹⁵

Het grote geloof wordt dan het kleine geloof.¹⁶ Echt groot geloof is voor Halik klein geloof, en tegenover een klein geloof plaatst hij een goedkoop geloof: “Ik ben ervan overtuigd dat wáár geloof, gelouterd in het vuur van crisis en ontdaan van het ‘te menselijke’, beter bestand is tegen de voortdurende verleiding van religieuze versimpeling, popularisering en goedkope aanpassing aan wat het publiek wil. Het tegenovergestelde van het *klein geloof*, waar het mij om gaat, is namelijk ‘goedkoop geloven’, een combinatie van een te oppervlakkige ‘zekerheid’ en een ideologische constructie, totdat uiteindelijk door

de vele bomen van zo'n godsdienst het *bos* van het geloof, zijn diepte en zijn geheim, niet meer te zien is."¹⁷

De traditie biedt twee grote hulpmiddelen voor een kleiner geloof, waarvan de Kerk zich volgens Halik in de toekomst bij uitstek moet bedienen, maar waarop we hier niet verder kunnen ingaan: de negatieve theologie (wij kunnen enkel zeggen wie God niet is); en de mystiek als de groei in persoonlijke omgang met Gods mysterie en zijn afwezigheid (met o.a. Thérèse de Lisieux).

En in de wolken die voor het evidente geloof in de banaal-goede god schuiven, komt nu net Gods mysterie terug binnen: "Pas het 'niet-zien', het eerlijke en nederig erkende niet-zien, baant de weg voor het geloof. Het is de opgave van het geloof *om te volharden in dit niet-zien*. Tot het einde toe moet het geloof ervoor zorgen dat de ruimte van het 'niet-zichtbare' *leeg en tegelijkertijd open* blijft – net als het tabernakel op Stille Zaterdag (...). Voor deze werkelijk niet eenvoudige taak heeft het geloof ook de hoop en de liefde nodig."

De christen over 50 jaar is dan degene die het hedendaagse menszijn helemaal probeert te beleven en gestalte geven, en dit gelovend in Gods mysterie, zijn hoop stellend op Gods mysterie, en liefde vattend voor Gods mysterie. Hier komen we tot wellicht de centrale stelling van Tomas Halik over geloven over 50 jaar: "Op veel punten ben ik het met atheïsten eens, vaak bijna op ieder punt – behalve in hun geloof dat God niet bestaat. (...) Met atheïsten van een bepaalde soort kan ik het gevoel van Gods afwezigheid in de wereld mee ervaren. Hun interpretatie van dit gevoel gaat me echter te snel – ze lijkt me een uiting van ongeduld. Gods zwijgen en het gevoel dat God heel ver weg is drukken ook op mij. Ik weet dat het ambivalente karakter van de wereld en de vele paradoxen van het leven de mogelijkheid bieden om Gods verborgenheid te verklaren met uitspraken als 'God bestaat niet' of 'God is dood'. Ik weet echter ook nog van een andere interpretatie, van een andere mogelijke houding tegenover de 'afwezige God'. Ik ken drie (onderling diep verbonden) *vormen van geduld* in de confrontatie met Gods afwezigheid: ze heten geloof, hoop en liefde. (...) Geloof, hoop en liefde zijn drie aspecten van ons geduld met God. Het zijn drie vormen van omgang met de ervaring van Gods verborgenheid. Ze bieden een heel andere weg dan zowel het atheïsme als het 'goedkoop geloven'. (...) Tegen atheïsten zeg ik niet dat ze geen gelijk hebben, maar dat ze geen geduld hebben. Ik stel dat hun waarheid een incomplete waarheid is."^{18 19}

Echt geloof is dus geen goedkoop, zelfverzekerd geloof, maar geloof als omgang met een nooit te bevatten mysterie dat slechts daarom de naam van geloof waard is. Halik vertelt daarbij met Martin Buber graag het verhaal "van een verlichtingsgeleerde die een rabbijn zijn boeken vol verpletterende argumenten tegen God en het geloof opdrong. En als hij dan de rabbijn weer bezocht, verwachtte hij dat de oude man ofwel voor zijn argumenten overstag zou gaan en zijn geloof zou opgeven, of dat juist vurig zou verdedigen. Maar de rabbijn woog die boeken, vooral zwaar door alles wat het verstand en de menselijke ervaring tegen het geloof kunnen inbrengen, in zijn hand. Toen streelde hij zacht de Bijbel en met zijn blik op dat boek zei hij slechts: 'Maar *misschien* is het toch waar...' En *dit* verschrikkelijke 'misschien' bracht uiteindelijk de zekerheden van het ongeloof van de atheïstische geleerde aan het wankelen."²⁰

Dat geloof wordt vanzelf hoop op dat Mysterie – reeds bij Paulus zijn geloof en hoop bijna altijd inwisselbare termen, zoals collega Van Belle vanaf morgen zal beamen. Hier even een citaat van Vaclav Havel, dat Havel echter als advies van Tomas Halik zou kunnen hebben gekregen: "Hoop heeft niets te zien met optimisme. Hoop is niet de overtuiging dat iets goed zal gaan, maar de zekerheid dat iets een zin heeft, onafhankelijk van hoe het zal eindigen." Hoop anticipeert zo reeds op de vervulling van wat ze verhoopt, een thema dat heel dierbaar was aan paus Benedictus, weet Halik.

En tenslotte is er de liefde, voor God, maar: “Jezus *verbindt de liefde voor God wezenlijk met de liefde voor de naaste*. En juist daardoor ‘aardt’ hij deze, daardoor wortelt ze dieper in het leven van alledag. Wanneer wij ons te veel in romantische sentimentaliteit van de ‘hemelse liefde’ zouden willen verliezen, dan staat er een naaste voor onze deur.” “De hemel, dat zijn de anderen”, zegt Jezus.”²¹, radicaal tegen Sartre in. Halik is zich bewust van het risico hierbij dat het christendom opgaat in het humanisme. Verderop zal hij dan ook zeggen “Op dezelfde manier waarop ik bang ben voor religie die vanwege een overijverige relatie met God de mens vergeet, heb ik ook geen vertrouwen in de reductie tot slechts een wereldlijk humanisme. ‘Het humanisme is niet genoeg.’”²² En hij besluit betreffend hoofdstuk: “‘God is liefde’, zegt de Schrift. Als ik een korte ‘definitie van God’ zou moeten geven, dan zou ik zeggen: *God is de diepte die wij binnengaan, wanneer wij onszelf in de liefde overstijgen.*”²³ Hiermee is ook de liefde als theologale deugd gesitueerd.

De drie theologale deugden hebben gemeen dat ze niet gewoon menselijke houdingen zijn zoals morele deugden, die je op je eentje kan beleven. Van bovenuit zijn ze veeleer relationele deugden, gaven van genade om te kunnen geloven in God, hopen op God, en jezelf te verlaten voor God in de ander. Maar, waarschuwt Halik nog, ze zijn ook van onderuit product van de menselijke wil. “Als ik wil geloven – Pascal wist dit heel goed – *dan* zal ik mij openstellen voor de vele rationele argumenten voor het geloof; als ik niet wil geloven, zal ik mijn hele leven graag steeds weer nieuwe redenen voor mijn ongeloof tegenkomen. Dit geldt op een vergelijkbare manier voor de liefde en de hoop – en ook voor vergeving.”²⁴ En ook door dit ‘willen geloven’ zal geloven over 50 jaar worden bepaald.

3. Op weg gaan met de zoekers

“De toekomst van de Kerk hangt af van haar vermogen om met de zoekers te communiceren. (...) Dit is alleen mogelijk als we begrijpen dat evangelisatie geen indoctrinatie is, maar een inculturatie. Het is mogelijk wanneer we geen culturele oorlogen voeren met de wereld om ons heen, maar wanneer we ernaar streven om de cultuur van onze tijd en de vragen die de mensen om ons heen zich stellen te begrijpen. (...) Het is mogelijk als we bereid zijn om mensen, vooral jongeren, op hun reis te begeleiden, zoekers te worden voor de zoekenden en vraagstellers voor de vragenden. "In vraag stellen is de vroomheid van het denken" zei Martin Heidegger. Dit alles is mogelijk als we de moed hebben om het verlangen naar gemakkelijke antwoorden op gecompliceerde vragen, het verlangen naar een zwart-witte wereld, naar onwankelbare zekerheden, te ontkennen en te temperen. Dit alles is mogelijk als we geen zekerheid bieden, maar de moed om de wolk van het mysterie te betreden en te leven met de open vragen en de paradoxen van het leven.”

4. Het kerkmodel dat aansluit bij geloven over 50 jaar

Kerk komt niet langer tot stand door een weinig bevroegde, culturele traditie-overdracht: “Ik ben er steeds meer van overtuigd dat het toekomstige gezicht van de Kerk, waarvoor de belofte wordt vervuld dat de poorten van de hel haar niet zullen overweldigen, eerder de ‘gemeenschap van de geschokten’ zal zijn dan een massaal delen van een aanvaarde, niet geproblematiseerde traditie. Onze tijd is een tijd van schokken, en er zullen nog ergere komen. Een van de grote paradoxen die we nu al meemaken bestaat daarin dat juist dat deel van de Kerk dat zichzelf te gemakkelijk als ‘vaste burcht’ beschouwt het huis zal blijken te zijn dat is gebouwd op zand.”²⁵

Het model van kerk dat past bij een zoeken naar Gods mysterie in een gemeenschap van geschokten is voor Halik dit: “Ze moet en zal een leerplaats worden voor geloof, hoop en liefde; een school op basis van het ideaal van de middeleeuwse universiteiten waar in een gemeenschap door middel van gebeden, studie en vrij debat gezamenlijk naar de waarheid werd gezocht. (...) Mogelijk heeft juist in een land als Tsjechië, waar het klassieke type kerk en religie grondig gedecimeerd en uitgeroeid werd, deze nieuwe vorm van christendom de meeste kansen; misschien heeft deze nieuwe vorm daar zelfs meer kansen dan in landen waar het einde van de oude religie nog niet zo zichtbaar is.”²⁶ Alvast in dit perspectief ben ik blij dat de secularisatie ook in België zo grondig huishoudt. Elders vergelijkt Halik dergelijke scholen nog met synagogen: “Ik zeg vaak dat de kerk in de seculiere wereld in een situatie verkeert die lijkt op de Babylonische ballingschap van het Joodse volk. Met dat verschil dat de Joden, dankzij hun ervaringen in de diaspora, een enorm vuur van religieuze vernieuwing konden laten ontvlammen, met name doordat in de plaats van de verwoeste tempel de synagogen kwamen, die meer dan ‘kerken’ en tempels, *scholen* zijn – scholen waar het leren wezenlijk verbonden wordt met het horen van Gods Woord en met gebed.”²⁷

Beter dan dit kon ik niet vinden: geef toe, ik ben aanbeland bij in feite een schets van het Gentse HDGI. Kortom, ik verwacht de studenten morgen om 8.45u voor het gebed, en daarna mijn les.

Ten uitgeleide wend ik mij dan opnieuw tot Michel Houellebecq. In 2019 schrijft Houellebecq een nieuwe roman: *Sérotonine*. Hoewel het boek niet verwijst naar *Soumission*, lees ik het toch als een vervolg erop in de zoektocht van Houellebecq.

In *Sérotonine* is de hoofdfiguur Florent een soort verdere radicalisering van het hoofdpersonage uit *Soumission*. Hij heeft de hele zinvaart zo mogelijk nog verder van zich afgeduwd, en van een verlossende onderwerping is geen sprake meer: in dit boek komt de islam niet meer aan bod. Het verhaal is een soort trieste terugblik op Florents leven tot dusver, vooral op zijn relaties met verschillende vrouwen, die hij telkens heeft gedumpt, of bedrogen waarna ze weglieden. De titel *Sérotonine* staat voor de antidepressiva die Florent nu moet slikken, en die de serotonine in de hersenen bijregelen, maar die in grote dosissen een man helaas danig ‘verslappen’, laten we maar zeggen. Florent zit vol heimwee naar zijn seksuele verleden (en ik bespaar u zijn uitvoerige terugblikken op dat verleden om te vermijden dat na het dak van de Notre-Dame ook het dak van dit mooi gerestaureerde Sint-Baafshuis ontbrandt). En Florent is niet de enige in zijn geval: Houellebecq beschrijft hoe door de quasi-veralgemeende impotentie zelfs de pornobladjes door kookboeken, en de seksprogramma’s op televisie door kookprogramma’s zijn vervangen (waar haalt hij dat toch vandaan...?).

Florent wil zich ook van zijn jongste verovering ontdoen, een lege Japanse schone met wie hij nooit meer had dan seks en die in zijn huidige toestand dus alleen nog zijn geld opdoet. Hij besluit tenslotte radicaal te verdwijnen: (er) ‘niet langer te zijn’, maar zonder zich het leven te benemen, want dat is een daad die nog steeds een soort betekenisgeving zou impliceren. Hij neemt wel ontslag, zegt de huur op, verandert zijn bankrekening en verdwijnt zo volstrekt spoorloos van de radar.

Zijn leven moddert nu aan, zonder perspectief, en verder gebeurt er quasi niets meer, gebeurt het niet-zijn. Slechts op enkele plaatsen in de roman verzet iets in Florent zich tegen deze totale zinloosheid, hopeloosheid en relatieloosheid (misschien mag ik ook zeggen: zonder geloof, zonder hoop, zonder liefde?). Maar hij gaat daar niet op in. *Sérotonine* beschrijft een menselijke impasse die totaal is: het hele boek gaat over spijt, wroeging, mislukking, vereenzaming, wanhoop.

Tot zover Houellebecq als seismograaf en onheilsprofeet van onze cultuur, waarbij ik nog toevoeg dat ook over zijn voorganger Jeremia, de edelen zeiden: “Die man moet sterven. Door zo te spreken tast hij het moreel aan van de soldaten die nog in de stad zijn en van de hele bevolking.” (Jer 38, 4)

Des te bevreemdender is dan echter de laatste halve bladzijde van het boek, die zich zowat nergens in het boek laat voorvoelen, of het ware in een enkele terloopse opmerking zoals bv. over de onbegrijpelijke hoop die Florent afleest op de gezichten van jonge Franse katholieken. Maar abrupt en in volkomen breuk met al wat voorafgaat, besluit Houellebecq zijn boek met een soort nawoord:

“In werkelijkheid houdt God zich met ons bezig, hij denkt aan ons op elk ogenblik, en hij geeft ons richtlijnen die soms erg precies zijn. Deze golven van liefde die in onze borstkassen opwellen, zo hevig dat ze ons de adem kunnen benemen, deze verlichtingen, deze extases, die niet uit te leggen vallen als je onze biologische aard beschouwt, ons statuut van simpele primaten, zijn extreem duidelijke tekenen. En ik begrijp, vandaag, de positie van Christus, zijn ergernis bij herhaling tegenover de verharding van de harten: ze beschikken over alle tekenen, en ze houden er geen rekening mee. Moet ik nu echt, daarbovenop nog, mijn leven geven voor die mislukkelingen? Moet ik nu echt tot in die mate expliciet zijn? Het lijkt er op van wel...”

Zo eindigt Sérotonine. Is dit een kentering in de opvattingen van Houellebecq, een aangekondigde bekering zelfs? Niets laat toe dat al te vlug te besluiten, maar in dit slot lijken minstens toch op literaire wijze liefde, hoop en geloof in onze nihilistische cultuur terug binnen te sluipen. Halik treedt Houellebecq alvast helemaal bij, in dit citaat: “Ik ken geen betere uitleg van de uitspraak ‘God bestaat’ dan ‘de liefde heeft zin’.”²⁸ Of nog: “Ik ben al te oud om nog de taal van de vogels te verstaan. Tot nu toe ben ik nog te weinig onbevangen en te onzuiver om de taal van de engelen te kunnen verstaan. Toch hoor ik Gods spreken in de wonden van de wereld. Ik hoor daarin het roepen en kloppen van zijn hart. Ik kan het niet niet-verstaan, ik kan geen doofheid voorwenden.”²⁹

En ik dank ook u voor het luisteren.

In de eindnoten vindt men verkorte referenties naar de vier in het Nederlands vertaalde boeken van Tomas Halik:

Geduld met God – Twijfel als brug tussen geloven en niet geloven, Pelckmans, 2016.

De nacht van de biechtvader – Christelijk geloof in een tijd van onzekerheid, Pelckmans, 2016.

Ik wil dat jij bent – Over de God van liefde, Pelckmans, 2017.

Raak de wonden aan – Over niet zien en toch geloven, Pelckmans, 2018.

¹ M. HOULLEBECQ, *Soumission*, 274.

² Hoewel een parallel met het identitaire discours over onze te verdedigen ‘christelijke cultuur’ snel gelegd zou kunnen worden..., vgl. G. VANHEESWIJCK, *Onbeminde gelovigen – waarom we religieus blijven*, Polis, 2019, over het cultuurchristendom.

³ Of om het omgekeerd te zeggen, met woorden van C.S. Lewis: “Ik wendde mij niet tot religie om gelukkig te worden. Ik heb altijd geweten dat een fles Porto daarvoor zou volstaan. Als je wil dat een religie je je echt comfortabel doet voelen, beveel ik zeker het christendom niet aan.” (geciteerd in S. STOPPELS, *Oefenruimte – Gemeente en parochie als gemeenschap van leerlingen*, 82. Haliks boeken over geloof, Kerk en pastoraal vormen in feite een mooie cultuurtheologische omkadering voor Stoppels’ praktische theologie over het zelfde). De islam daarentegen wordt door de westerse bekeerlingen in *Soumission* op flessen getrokken, meer bepaald een fles Porto. N.b. Lewis was een *recommençant avant la lettre*, die daardoor goed het onderscheid zag tussen een cultureel en een verpersoonlijkt geloof.

⁴ *Ik wil...*, 19.

⁵ *De nacht...*, 107.

⁶ *Geduld...*, 92.

⁷ *De nacht...*, 136.

⁸ *Ik wil...*, 9-10.

⁹ *De nacht...*, 64-65. Het citaat staat niet alleen: “Veel vertegenwoordigers van de Kerk zien het netwerk van parochies en het "parochiale katholicisme" nog steeds als de overheersende (en vaak enige) vorm van het engagement van de Kerk. Maar deze structuur heeft haar natuurlijke sociaal-culturele omgeving - de traditionele plattelandsmaatschappij - verloren. De verandering van levensstijl en van manier van denken van de jongere generatie, beïnvloed door sociale media, en een voortdurende afname van de belangstelling voor het priesterschap, zelfs op het platteland, toont duidelijk aan dat dit type kerk aan het uitsterven is.” (Praag voordracht)

¹⁰ *Geduld...*, 108-109.

¹¹ Praag voordracht.

¹² Het einde van het cultuurchristendom is zijn eerste en evidente punt (al zijn wij zelfs daarvan in België nog steeds niet overtuigd, blijkens bv. een reeks over onze Kerk in *La libre Belgique* in augustus).

¹³ *De nacht...*, 56, met verdere verwijzingen. Symbool daarvoor staan de neo-stijlen van de 19de eeuw: neoromaans, neogothiek, neothomisme, neoscholastiek tonen dat we de boot hebben gemist in het gesprek met de moderne cultuur. Dat was overigens ook geen gemakkelijk gesprek en de grootste kwaal van deze cultuur is haar narcisme uitmondend in “selfisme” waarin het christelijk verhaal niet past, dus Halik ziet ook wel het conflict van het christendom met de moderne cultuur.

¹⁴ *Ik wil...*, 148-149.

¹⁵ *Raak...*, 177-178.

¹⁶ Dat is dan weer een thema van ‘de nacht van de biechtvader – christelijk geloof in tijden van onzekerheid’.

¹⁷ *De nacht...*, 26.

¹⁸ Geplukt uit *Geduld...*, 11-15.

¹⁹ Ik ken geen Tsjechisch om de originele titel te achterhalen, maar vind de Franse vertaling mooier: *Donner du temps à l'éternité*: hoe geven we tijd aan de eeuwigheid, d.w.z. hoe geven we onze tijd aan God die boven de tijd staat, de Eeuwige?

²⁰ *De nacht...*, 62.

²¹ *Ik wil...*, 91-92.

²² *Ik wil...*, 100.

²³ Ibidem.

²⁴ *Raak...*, 104.

²⁵ *De nacht...*, 173-174.

²⁶ *Ik wil...*, 10.

²⁷ *De nacht...*, 106. Zo komt Halik ook te spreken over de priester van morgen (en mijns inziens *mutatis mutandis* ook de pastoraal werker van morgen): “Mogen we verwachten dat bij ons in Tsjechië de kerken ooit het centrum worden van levenslang leren en scholen van christelijke wijsheid? Een blik op veel kerkgebouwen in ons land stemt tegenwoordig triest: oude vermoeide pastoors komen langs om snel de mis op te dragen voor de laatste paar overgeblevenen die dat nog willen (soms om heel ‘natuurlijke redenen’, want ‘zo was het toch altijd’), om daarna weer in hun auto te stappen en hetzelfde opnieuw te doen in de volgende kerk, en dan nog een keer verderop...” Vgl. over ‘de priester van morgen’ ook *Raak...*, 171-172.

²⁸ *Ik wil...*, 26.

²⁹ *Raak...*, 180.